

ПРИНЦИП ПАРЛАМЕНТСЬКОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В СПОЛУЧЕНОМУ КОРОЛІВСТВІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

THE PRINCIPLE OF THE PARLIAMENTARY SOVEREIGNTY IN THE UNITED KINGDOM: THEORETICAL ASPECTS

Ярова Д.В., студентка II курсу

Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено дослідженню теоретично-правових аспектів принципу парламентського суверенітету у Великобританії та факторів його обмеження, що існують у правовій системі Сполученого Королівства.

Актуальність теми зумовлена тим, що найефективніші керівні засади (принципи) британського парламентаризму можуть бути імплементовані до національної правової системи та застосовуватися в діяльності українського представницького органу, що своєю чергою буде зміцнювати довіру громадян до Верховної Ради України та сприятиме розбудові правової держави.

У статті розглянуто як класичний підхід А.В. Дайсі, так і сучасні підходи до розуміння принципу парламентського суверенітету. Відповідно до першого під зазначеним керівним положенням розуміємо монополне право парламенту на прийняття, зміну та скасування закону. Однак у публікації вказано, що для сучасної конституційної доктрини Сполученого Королівства характерний більш широкий підхід до розуміння вказаної засади. У зв'язку з цим зазначаємо про такі суттєві елементи, як доктрина потенційного скасування закону, принцип мовчазної згоди суверена, правило визнання. У публікації проведено правовий аналіз цих положень. У статті також акцентовано на співвідношенні принципу парламентського суверенітету з принципом верховенства права. Доведено, що останній певною мірою обмежує попередній, особливо через авторитет природних прав людини, контроль за дотриманням парламентських процедур із боку судів, прийняття законів парламентом відповідно до визначених конституційних норм, тлумачення законів судами. Особливу увагу приділено ще й таким факторам обмеження суверенітету парламенту, як референдна практика, конституційні процеси деволуції та прийняття в 1998 році Акта про права людини. У публікації зазначено також право Європейського Союзу та діяльність європейських судових інституцій як чинники, що обмежували суверенітет британського парламенту до лютого 2020 року.

Ключові слова: принцип парламентського суверенітету, принцип верховенства права, британський парламентаризм, Великобританія, обмеження парламентського суверенітету.

The article is devoted to the study of theoretical and legal aspects of the principle of the parliamentary sovereignty in Great Britain and the factors of its limitation that exist in the legal system of the United Kingdom.

The relevance of the topic is determined by the fact that the most effective guidelines (principles) of British parliamentarism can be implemented to the national legal system and applied in the activities of the Ukrainian representative body, that in turn will strengthen the trust of citizens to the Verkhovna Rada of Ukraine and contribute to the development of a legal state.

The article discusses the classic approach of A.V. Dicey as well as modern approaches to understanding the principle of the parliamentary sovereignty. In accordance with the first one under the above-mentioned governing provision, we understand the monopoly right of the Parliament to adopt, change and repeal the law. However, the publication states that the modern constitutional doctrine of the United Kingdom is characterized by a broader approach to understanding this basis. In this regard, we note such essential elements as: the doctrine of potential repeal of the law, the principle of tacit consent of the sovereign, the rule of recognition – the publication carried out a legal analysis of these provisions. The article also focuses on the ratio of the principle of parliamentary sovereignty to the rule of law. It has been proved that the latter to some extent limit the previous one, especially through the authority of natural human rights, control over the observance of parliamentary procedures by the courts, the adoption of laws by the Parliament in accordance with certain constitutional norms, interpretation of laws by courts. Particular attention is paid to such factors of limiting the sovereignty of parliament as: referendum practice, constitutional processes of devolution and adoption of the Human Rights Act in 1998. The publication also mentions the law of the European Union and the activities of European judicial institutions as factors that limited the sovereignty of the British Parliament until February 2020.

Key words: the principle of the parliamentary sovereignty, the rule of law principle, British parliamentarism, Great Britain, limitations of parliamentary sovereignty.

Для розвитку сучасного українського конституціоналізму вкрай важливим є утвердження демократичного режиму та зміцнення довіри населення до Верховної Ради України. Реальне досягнення зазначених цілей можливе лише через посилення представницьких засад організації та діяльності державного апарату, а особливо парламенту. Останній за природою своєю є представницьким органом та покликаний виражати інтереси багатьох соціальних груп, як правило, через прийняття закону. Законодавчий процес своєю чергою є складним явищем, в основу якого покладено узгодження волі різних політичних груп та акторів шляхом розробки, обговорення, прийняття та оцінки закону з можливістю його подальшого редагування. З огляду на це, цілком зрозумілою стає необхідність вивчення досвіду інших країн у питаннях парламентаризму з метою порівняння та подальшої імплементції найкращих зарубіжних зразків до національної правової системи.

На вибір теми остаточно вплинув той факт, що принцип парламентського суверенітету є абсолютно унікальним політичним явищем, характерним переважно для Вестмінстерської системи. Крім того, багатовікове функціонування

такого керівного положення як основи парламентаризму Великобританії вже фактично підтверджує його політичну ефективність та відповідність суспільним вимогам. Нині ж згаданий принцип та британський парламентаризм загалом базуються на «предметному діалозі між державою і суспільством, владою й опозицією, високому рівні правової культури, взаємоповазі, відповідальності, дотриманні встановлених правил і толерантності» [1, с. 3]. Зазначені засади є як ніколи важливими й для України, особливо в умовах розбудови правової держави. З огляду на те, що розуміння теоретичних аспектів принципу парламентського суверенітету у Великобританії накреслили шляхи розвитку та вдосконалення діяльності національного представницького органу, публікація дістає не лише теоретичне значення, а і яскраво виражену актуальність.

Метою статті є комплексний аналіз теоретично-правових аспектів принципу парламентського суверенітету та сучасних факторів його обмеження в Сполученому Королівстві.

Принцип парламентського суверенітету вже протягом довгого часу постає предметом інтересу як класиків

британської конституційно-правової думки (В. Беджгот, В. Блекстон, А. Дайсі, Е. Коук тощо), так і сучасних вчених (О. Бруслик, Р. Габрілян, П. Еліфтеріадес, М. Попова та інші). Однак варто зауважити, що, незважаючи на великий науковий інтерес до принципу парламентського суверенітету, на сучасному етапі розвитку конституційно-правової думки немає єдиного підходу щодо його визначення. Це пояснюється як тим, що зазначене керівне положення знаходить своє вираження в правових системах різних держав, що зумовлює наявність суттєвих особливостей, так і тим, що принцип парламентського суверенітету пройшов багатовікову історію, трансформуючись при цьому відповідно до політичних вимог.

У межах нашої публікації під принципом парламентського суверенітету Великобританії (the Sovereignty of Parliament) ми слідом за професором А.В. Дайсі схильні розуміти право парламенту приймати й скасовувати будь-який закон, зазначаючи при цьому, що жодна особа чи орган не є, відповідно до законодавства Англії, такими, що мають право відкласти чи скасувати законодавство парламенту [2, с. 45]. Важливо зазначити, що традиційно під британським парламентом ми маємо на увазі монарха, палату лордів та палату громад. Згадані інституції активно взаємодіють між собою під час законодавчого процесу, чим і пояснюється зазначений підхід та наявність у науковому термінологічному апараті поняття «Король (Королева) в Парламенті» («the King (Queen) in Parliament»).

Проаналізувавши працю «Основи державного права в Англії. Вступ у вивчення англійської конституції» А.В. Дайсі, виокремимо дві засади, на яких базується принцип парламентського суверенітету: по-перше, це законодавчі повноваження з приводу прийняття, зміни чи скасування закону, по-друге, виключний імунітет у законодавчій сфері щодо будь-якої особи чи органу (таке положення розкривається в тому, що парламент має монополію на скасування чи зміну законів).

Зауважимо, що класичний підхід А.В. Дайсі до розуміння принципу парламентського суверенітету потребує деяких уточнень у зв'язку із сучасними політико-правовими трансформаціями. Так, О.Ю. Бруслик у своїй кандидатській дисертації, присвяченій парламенту Великобританії, акцентує ще на трьох суттєвих ознаках, які характерні для сучасного принципу парламентського суверенітету.

1) доктрина потенційного скасування закону. Зазначене положення полягає в тому, що новий статут, що приймається британським парламентом, повністю або частково скасовує попередній у спільних питаннях. Цей аспект принципу, з одного боку, дає змогу уникнути колізій у статутному праві, а з іншого – підтверджує верховенство парламенту в законодавчій сфері;

2) принцип мовчазної згоди суверена. Сутність цього елемента розкривається в тому, що будь-який закон попередніх епох залишається чинним, доки не буде скасований новим актом парламенту. Дж. Фінніс вдало зазначив із цього приводу: «Закон, який належним чином набув чинності згідно з критеріями, що функціонували на той момент, залишається таким, доки не закінчиться строк дії згідно з його власними умовами чи умовами його скасування» [3, с. 49–50]. Так, якщо парламент не змінює нормативно-правовий акт, він фактично погоджується з його чинністю;

3) правило визнання. Відповідно до цього положення суди завжди мають визнавати силу закону. Цей аспект принципу парламентського суверенітету було покладено в основу доктрини пріоритетності статутного права парламенту над загальним правом судів.

Розглядаючи принцип парламентського суверенітету у Великобританії, зазначимо, що думка про абсолютний характер такого керівного положення є помилковою. Ще А.В. Дайсі вказував на верховенство права як фактор обмеження суверенітету парламенту, розуміючи під першим відсутність свавільної влади, рівність усіх перед

законом та те, що конституція Великобританії є творінням звичайного права країни [2, с. 209]. Стосовно співвідношення цих двох принципів вчений зазначав: «Можна було б вважати, що принципи, на яких ґрунтується англійська конституція, суперечать один одному або взаємноврівноважувальними. Однак це не правильно: парламентський суверенітет, на відміну від інших форм верховної влади, сприяє встановленню верховенства права, а домінування духу суворой законності у всіх наших структурах викликає необхідність здійснення парламентом верховної влади і, тим самим, сприяє її посиленню» [2, с. 392].

На сучасному етапі розвитку правової думки підходи до розуміння принципу верховенства права (the Rule of Law) дещо змінилися. Так, у доктрині під вказаним вище керівним положенням найчастіше розуміють «принцип діяльності органів державної влади, інших публічних і приватних суб'єктів на засадах законності, правової визначеності, рівності перед законом і недискримінації, забезпечення доступу до незалежного і неупередженого правосуддя, додержання прав людини» [4]. С.П. Головатий же, говорячи про верховенство права в британській доктрині, акцентує на тому, що його «цінність є найбільшою тоді, коли сфера його дії не виходить за межі ядра “базової доктрини”, що концентрується на таких речах, як законність, порядок та справедливість, і завжди робить наголос на запереченні свавільної влади» [5, с. 685].

Узагальнюючи вищевикладене, можемо зазначити, що в сучасному британському конституціоналізмі принципи парламентського суверенітету та верховенства права співвідносяться таким чином.

1) парламент як представницький та демократичний орган за природою своєю не може бути вищим за право у своєму авторитеті та правоздатності, особливо коли питання стосується природних прав людини;

2) парламент загалом та його члени підлягають контролю з боку судів, коли встановлюється відповідність діяльності представницького органу чинним конституційним нормам, що регулюють належне здійснення встановлених законом парламентських процедур;

3) зміна чи скасування закону парламентом може відбуватися лише відповідно до конституційних норм та шляхом дотримання визначених процедур;

4) суди, які створюють загальне право на засадах справедливості та рівності, трансформують тлумачення закону в судовий контроль. Фактично суди можуть інтерпретувати акт відповідно до принципу верховенства права.

Крім того, обмеження парламентського суверенітету у Великобританії пов'язане ще й з такими факторами:

1) референдна практика. Тривалий час на території Сполученого Королівства здійснення волевиявлення населення шляхом референдуму вважалося неконституційним та таким, що суперечить принципу парламентського суверенітету. Однак реальні суспільно важливі питання, які поставали перед державою, змусили апарат управління визнати референдум формою безпосередньої демократії і способом виявлення суспільних інтересів. В історії британського конституціоналізму відомі три випадки проведення загальнонаціонального референдуму: у 1975 році з приводу членства Великобританії в Європейському економічному співтоваристві, у 2011 році у зв'язку зі змінами системи голосування на виборах до Палати громад, у 2016 році з приводу членства Сполученого Королівства в Європейському Союзі;

2) конституційний процес деволуції. Зазначений процес розкривається через законодавче надання парламентом Сполученого Королівства більшого рівня самоврядування парламенту Шотландії, Асамблеї Північної Ірландії, Лондонській Асамблеї та виконавчим органам уряду, які пов'язані з ними.

3) прийняття в 1998 році Акта про права людини, в результаті чого до законодавства Великобританії було

включено положення про права та свободи людини, які містились в Європейській конвенції з прав людини. Закон надав змогу в разі порушення основоположних прав та свобод, закріплених у Конвенції, вирішувати справи в британських судах, без звернення до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у Страсбурзі.

Зауважимо, що до лютого 2020 року принцип парламентського суверенітету обмежувався ще правом Європейського Союзу та діяльністю таких інституцій, як Суд ЄС, Європейський суд із прав людини.

Таким чином, можемо зробити висновок, що принцип парламентського суверенітету як керівне положення функціонування британського парламентаризму пройшов багатвікову еволюцію як у практичному втіленні, так і в доктринальному розумінні. Одним із перших теоретичні аспекти зазначеної імперативної засади дослідив

професор А.В. Дайсі, розуміючи під нею монопольне право парламенту на прийняття, зміну та скасування закону. У сучасній теорії до цієї дефініції додають ще й такі суттєві елементи, як доктрина потенційного скасування закону, принцип мовчазної згоди суверена, правило визнання. Зазначимо, що суверенітет британського парламенту не є абсолютним. Суттєвим фактором його обмеження є панування в країні верховенства права, що виявляється в авторитеті природних прав людини, контролі за дотриманням парламентських процедур із боку судів, прийнятті законів парламентом відповідно до визначених конституційних норм, тлумаченні законів судами. Для сучасної Великобританії обмеження парламентського суверенітету пов'язане ще й з референдною практикою, конституційним процесом деволуції та прийняттям в 1998 році Акта про права людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бруслик О.Ю. Конституційно-правовий статус парламенту Великобританії : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2016. 233 с.
2. Дайси А.В. Основы государственного права Англии. Введение в изучение английской конституции / пер. с англ. О.В. Полторацкой; под. ред. П.Г. Виноградова; 2-е изд. Москва : Типогр. Т-ва И.Д. Сытина, 1907. 671 с.
3. Элефтериадес П. Парламентский суверенитет и Конституция. *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2012. № 3. С. 29–55.
4. Теорія держави і права : підручник. URL: Верховенство права – Теорія держави і права - Навчальні матеріали онлайн (pidru4niki.com)
5. Головатий С.П. Верховенство права : у 3-х кн. Книга 2. Верховенство права : від доктрини – до принципу : монографія. Київ : Фенікс, 2006. С. 625–1276.
6. Полова М.А. Законодательный процесс в парламенте Великобритании : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Москва, 2015. 22 с.